

Johan Snell

- Danmarks første Bogtrykker

En bibliografisk Undersøgelse af
H. O. Lange

Johan Snell
- Danmarks første Bogtrykker

1) Således kalder han sig i Slutningsskriften til Dialogus creaturarum. I Gaorsins Bog kalder han sig Snel.

Hvad man hidtil har vidst om den første Bogtrykker, der udøvede sin Kunst i Danmark, Johan Snell¹⁾, indskrænker sig til de to faktiske Oplysninger, som han selv giver i de to eneste kjendte Bøger, som han har sat sit Navn på: at han i 1482 var i Odense og trykte Gaorsins latinske Beretning om Rhodus' Belejring af Tyrkerne, og at han den 20de December 1483 i Stockholm fuldførte Trykningen af »Dialogus creaturarum moralizatus«. En Mand, der var Danmarks Prototypograf, og som trykte den første daterede Bog i Sverrig, har Krav på Historikeres og Bibliografers Opmærksomhed, og det er Umagen værd at undersøge de hidtil forfægtede Hypoteser om, hvorfra han kom, og om hans Stilling indenfor Bogtrykkerkunstens Udøvere i det 15de Århundrede.

En nøje Undersøgelse af Bøger fra det 15de Århundrede, af de i dem anvendte Typer og disses Snit, samt af Bøgernes Udstyrelse kan med temmelig stor Sikkerhed oplyse om, i hvilket Land den pågjældende Bogs Ophavsmand har fået sin Uddannelse, og hvor han hører hjemme. Der dannede sig forholdsvis hurtigt, efter at Bogtrykkerkunsten havde udbredt sig til Landene omkring Tyskland, nationale Stilarter og forskellige Skoler, der gøre sig gjældende med Hensyn til både Typer og Udstyrelse. Man har da også ladet sig lede af Karakteren af Sneils Typer og har derved søgt at påvise det Land, som han forlod for at bringe sin Kunst til Norden.

Forinden vi imidlertid gå over til at undersøge, hvad der i så Henseende lader sig godtgjøre, ville vi forsøge at forøge det Materiale, som skal danne Grundlaget for vore Slutninger. Og vi tro at kunne påvise tre Bøger, som ere udgåede fra Snells Presse, hvilke hidtil ere undgåede Bibliografernes Opmærksomhed. De findes alle i det store kongeli-

ge Bibliotheks rige Inkunabelsamling.

Den første Bog, som vi således ville lægge Beslag på som en Frembringelse af Joh. Snell, er et Breviar for Odense Stift, af hvilket der kun kjendes et Exemplar, der er meget defekt både i Begyndelsen og Slutningen. Det er beskrevet, af Bruun (Årsber. og Meddel, fra det st. kgl. Bibi. I. p. 16-17), og det henføres af ham til en af de Presser, som i Tiden efter 1480 arbejdede i Lübeck. I komplet Tilstand har Bogen bestået af 504 Blade, den har nu kun 460 Blade, idet de 20 første og 22 sidste samt 2 Blade inde i Bogen mangle. Derved er altså Slutnings-skriften (Kolofofen) gået tabt, der sandsynligvis har indeholdt en Om-tale af, hvem der har ladet Breviarieret trykke, og muligvis også har givet Bogtrykkerens

En nøjere Undersøgelse af de i denne Bog anvendte Typer og andre Forhold ved den fører dog til det interessante Resultat, at Bogen er trykt af Snell og sandsynligvis under hans Ophold i Odense 1482.

Der er anvendt to Slags Typer, en større og en mindre, i Breviarieret, begge af afgjort tysk Snit. Men den store Type er nøjagtig den samme som den i Gaorsins Bog anvendte¹⁾, hvilket omhyggelig Sammenligning og Udmåling har godtgjort.

Formatet er det samme, Antallet af Linier på Siden stemmer overens for de Siders Vedkommende, hvor i Breviarieret den store Skrift udelukkende anvendes, Sdens Brede og Højde er den samme i begge Bøger, så man skulde tro, at de vare satte i samme Ramme. En karakteristisk Lighed er det, at i begge Bøgerne er Signaturerne anbragte tilvenstre for Sdens Midtlinie, hvilket synes at være en for Snell særlig Anordning; i »Dialogus creaturarum« er det samme Tilfældet.

1) En Prøve er afbildet hos Bruun, Anf. Skr. I. Tvl. 1.

Vi tage derfor ikke i Betænkning at tilskrive Joh. Snell Trykningen af dette Breviar.

På Odense Bispestol sad fra 1475 til 1504 Karl Rønnov. Domprovst var Hans Urne, hvis Testamente¹⁾ fra 1503 tilfulde udviser hans Interesse for Literaturen; han havde ladet trykke Skolebøger for fattige Skoledrenge i Odense og bortskænkede adskillige Bøger til kirkeligt Brug. En Bogtrykker, som han havde anvendt, Simon Brandt, havde oppebåret ikke mindre end 2554 Mark for udført Arbejde. Biskoppens og Domkapitlets Interesse for at tage den nye Kunst i Kirkens Tjeneste vides at have været særlig levende. Odense Stift var nemlig det første Stift i Norden, som fik sit Missale trykt, allerede 1483 i Lübeck hos Lucas Brandis. Det næste Stift i Danmark, som fulgte Exemplet, blev Slesvig; Bogtrykkeren Stephan Arndes kaldtes 1486 fra Lübeck til Slesvig, hvor han udførte det smukke Missale Slesvicense. København fik først 1510 sit Missale trykt, også af en indkaldt Bogtrykker Matthæus Brandis.

Et Breviar for Odense Stift fra 1497 er udført i Lübeck af Lucas og Matth. Brandis, men det er et nøjagtigt Optryk af det, som her er Tale om. Dette er langt ældre, hvilket hele den typografiske Udstyrelse viser.

Er det altså trykt af Johan Snell, så synes Forholdet naturligt at måtte have været dette, at denne Bogtrykker blev indkaldt af Biskoppen og Domkapitlet for at trykke Breviarieret. Han har da ved Siden af trykt Gaorsins Bog og måske andre mindre Skrifter til Kirkens eller Skolens Brug, som nu ere tabte.

På samme Måde trykte Stephan Arndes i Slesvig 1486 foruden det

1) Danske Magazin I. S. 293 ff.

store Missale en lille Skolebog: »Remigius seu Dominus que Pars« på 27 Blade¹⁾.

Sandsynligvis opstillede Johan Snell sin Presse i Bispegården og lønnedes af Biskoppen. Det er værdt at lægge Mærke til, at Papiret, som anvendes i Breviariet, ikke er det samme som i Gaorsins Bog, dette sidste er en Del tyndere. Vandmærkerne ere også forskellige. Det er vel rimeligt, at Domkapitlet, der bekostede Trykningen, selv forskrev Papiret, medens Snell til Caorsins Bog, der jo var en privat Entreprise, skaffede sig Papir fra en anden Kilde.

For så vidt som vi tør antage, at Trykningen af Breviarium Otthoniense var Anledningen til Joh. Snell's Ophold i Odense, må vi vel være berettigede til at formene, at dette bestilte Arbejde blev udført før Gaorsins lille Bog. Trykningen af det voluminøse Breviar har sikkert taget temmelig lang Tid for en Bogtrykker med et lille Materiel, som Snell vel har været. Han er vel derfor allerede 1481 kommen til Odense, og Breviarium Otthoniense synes at kunne udgives for den ældste Bog trykt i Danmark; i ethvert Tilfælde er det den første i Danmark trykte Bog af national Betydning.

Odense Breviariet giver os imidlertid et nyt Spor at følge, thi foruden den større Type, som kjendes fra Gaorsins Bog, benyttes der i det en mindre gothisk Type, som for enkelte af de store Bogstavers Vedkommende viser en noget anden Stil, medens f. Ex. det særlig karakteristiske M viser det samme Snit i den store og den lille Skrift. Opgaven bliver nu at finde andre Bøger trykte med denne mindre Type, eller i hvilke den er anvendt, hvorved vi muligvis vilde kunne få nye Data ihænde.

1) Bruun, Anf. Skr. 1., S. 34-38.

Der kan nu i Virkeligheden påvises to Bøger, trykte med denne Type. Da de ikke tidligere ere beskrevne udførligt af Bibliograferne, gives her en Beskrivelse.

1. Sixtus IV.s Bulle mod den tyske Ordens Stormester Berndt van der Borch osv. 1479.

Bl. 1 a. Bulla spoliacionis iniuriarum deuastaciormrø castrorum | et captiuaciormm Archiepiscopi prepositi decani et canonicorum | et allarum personarurø sancte Rigensis ecclesie per fratrewi bernardmn | de borch magistrurø et Symonem de borcli Eipiscopum venaliensem¹⁾ | Gowmiendatores præceptores et ceteros tratres ordmis theotonico | rum in liuonia degentes Anno lxxix. decima die marcij | powtificatøs domini nosh'i Sixti pape quarti anno viij Instante ve | nerabili viro domino magistro degenhardo hillebolt cano|nico et procuratore ecclesie rigensis memorate etc. j| Sixtus Episcopus seruus seruorum dei venerabilibus | (etc.).

Bl. 14 b, L. 8: Placet domino nostro pape pro secunda paite cotomissi | onis huius Audiant et referawt Gardinales supradicti

14 Blade 4to, 29-34 Linier. Uden Signaturer, Bladtal og Kustoder. Uden Trykkested, Bogtrykkernavn og Årstal. Lille gothisk Skrift. Navnet Sixtus 81. 1a L. 10 trykt med Missaltyper. Som Bindetegn bruges /. Panzer IV. 464 nævner Titelen efter Bibi. Thott. VII. 227. Hain af-

1) (!) ð: revaliensem.

trykker No. 14804 Panzers Notits.

Bogen indeholder foruden Sixtus IV.s Bulle af 19. Aug. 1479¹⁾ to pavelige Resolutioner i Anledning af den tyske Ordensmesters Overgreb mod Erkebiskop Silvester af Riga; den sidste er fra December Måned 1479, så Bogen kan ikke være trykt førend i Løbet af Året 1480. Den er temmelig dårligt trykt; Registret er slet, og Siderne ere af ulige Størrelse; det hele synes at forråde en Begynder.

2. Nic. Weigel, Clavicula indulgentialis. U. St. 1480. Fol.

Bl. 1 a Kol. 1, Qui me non voluit num | quam feliciter soluit :■ j | fncipit clauicula indulgewtialis et ab | solutionis sacerdotalis secundum abbreviatum | latissime summe venerabilis Nico weigel | sacre theologie baccalarij formati : | ualidissimi theologi de indulgentia plejnaria ad Johannem episcopum Mijsznenserø j sacre theologie professorem tempore con | cilij babilienensis Anno Christi Mcccc:xli: | (etc).

BL. 42 b Kol. 2, i Slutningen: Finis est Deo gra- | tias Sub annis domini Millesimo- | quadringewtesimo- | octuagesimo Amen- |

42 Blade, 2 Kol. Fol., 48 Linier. Uden Signaturer, Bladtal og Kuster. Uden Trykkested og Bogtrykkernavn. Lille gothisk Skrift. Bl. 1 a Kol. 1 L. 1 samt Kapiteloverskrifterne med Missaltyper. Som Binde-tegn bruges /.

Panzer IV. 24. Hain No. 16154. Ingen af dem har dog seet Bogen.

1) Udgivet efter Originalen i Godex diplom. Regni Poloniæ. V. 1759. S. 146-53.

Denne Bog er anden Udgave af Weigels Værk, en Udgave u. St. o. A. (Hain No. 16153) synes at være ældre. Den er betydelig bedre trykt end Sixtus IV.s Bulle, skjønt den er udgået fra Pressen samme År. Papiret, som er anvendt i disse to Bøger, viser vel ikke samme Vandmærker, men er dog åbenbart af beslægtet Oprindelse. Vandmærkerne i Sixtus IV.s Bulle ere p, Enhjørning og et Våbenskjold med 2 Lilier og 2 Delfiner, Vandmærkerne i Weigels Bog ere p og et Skjold med 3 Lilier. Vandmærkerne kunne altså tyde på et fransk Fabrikat.

Har nu Joh. Snell trykket disse Bøger? Bevises kan det ganske vist ikke, men der er en ikke ringe Sandsynlighed derfor. Ligesom Caorsin-Typen er enestående og ikke findes i noget andet kjendt Bogtrykkeri i det 15. Århundrede¹⁾, således er Weigel-Typen hidtil kun fundet i disse to Bøger samt i Breviarium Otthoniense. Snell var i Besiddelse af Typen under sit Odenseophold 1482, den er ellers kun fundet i to Bøger fra 1480; der er da en vis Rimelighed for, at disse to Bøger ere Frembringelser fra Sneils Presse, medens den endnu var opstillet udenfor Danmark.

Når man hidtil har villet gjøre begrundede Slutninger om Joh. Snells Nationalitet, har man taget sit Udgangspunkt fra »Dialogus creaturarum«, fuldendt i Stockholm den 20de December 1483. Tidligere opstillede man vel uden Forsøg på Bevis den Påstand, at Joh. Snell har været fra Tyskland²⁾; men en på Dialoguscreaturarumstøttet Formodning udtaltes først af Bruun³⁾ og Klemming⁴⁾; de urgere Typernes hollandske Karakter og påvise, at Navnet Snell fandtes hyppig i Holland. Klemming mener, at han kom fra Gouda i Holland, hvor Gerard Leeu 1480 havde trykt den Udgaveaf Dialogus creaturarum, som Snell

1) En mulig Undtagelse skal senere blive Gjenstand for Drøftelse.

2) J. O. Alnander, Hist. årtis typogr. in Suecia. Ups. 1722 P. 28-29. Hain, Repert. bibliogr. II. 237. Reuterdabl Svenska Kyrkans Hist. III. 2. P. 466.

3) Anf. Skr. I. P. 13.

4) Klemming och Nordin, Svensk Boktryckeri-historia. S. 147. Klemming, Sveriges Bibliografi 1481-1600. S. 6.

benyttede til sit Optryk i Stockholm 1483. Denne Theori har fået en uheldig Udvidelse af W. M. Gonway i hans ellers fortræffelige Bog: The Woodcutters of the Netherlands in the 15. Gentury p. 152-53. Han anfører det mærkeligei, at Snelis Bogtrykkermærke i Dialogus creaturarum¹⁾ er en Kopi af Leeu's, og gjør endvidere opmærksom på en lille Bog »Kompst van Keyser Frederyck te Trier«. U. St. o. A. 4to, som han påstår er trykt med en Type, der, hvis den ikke er den samme, i høj Grad ligner Joh. Snells Caorsin-Type. Denne Bog ansætter han til omkring 1486. Han mener, at Træsnittene i den vise hen til Gouda, og han udtaler den Formodning, at Snell var en Kollega af Gotfred af Ghemen og fulgte hans Exempel, at udvandre til Danmark. Dette er urigtigt; thi Snell var i Odense 1482 og Gotfred af Ghemen kan først være kommen til Kjøbenhavn efter 1488. Den af Gonway omtalte lille Bogs mulige Plads indenfor Frembringelserne af Snell's Presse, skal senere blive omtalt.

Denne Formodning om Snell's hollandske Oprindelse lader sig imidlertid vanskelig forlige med Anvendelsen i hans Tryk af to afgjort tyske Typer: Gaorsin-Typen og Weigel-Typen; ligeledes synes det underligt, at de kirkelige Autoriteter i Odense skulde forskrive en Bogtrykker så langvejs fra, med mindre man vilde antage, at Joh. Snell skulde være kommen af egen Drift for at prøve sin Lykke og da var bleven antagen til at udføre det store Arbejde for Domkapitlet.

Jeg skal derfor gjøre et Forsøg på at begrunde en anden Opfattelse, der henviser Joh. Snell til Nordtyskland, og som synes at give en sandsynlig Forklaring på de Fænomener, som hans Tryk frembyde.

Selve Navnet Snell findes i det 14de og 15de Århundrede almin-

1) Afbildet i Klemming, Sveriges Bibliografi. S. 7.

delig udbredt i hele Nordtyskland, hvor det plattyske Sprog var det herskende¹⁾.

Gaorsin-Typen er af afgjort tysk Karakter, hvilket allerede bestemt er udtalt af Bruun.

Weigel-Typen fremviser adskillige karakteristiske Mærker, der vise hen til Michaelisbrødrenes bekendte Trykkeri i Rostock. Dette Bogtrykkeri indrettedes 1475 af Brødrene af det fælles Liv i St. Michaelsklosteret, og 1476 udgik fra deres Presse en smuk Udgave af Lactantius. Bibliograferne have været meget uenige om, på hvilken Egn Lactants-Typen peger hen som det Sted, hvorfra Michaelisbrødrene indførte Bogtrykkerkunsten i Mecklenburg. Der er aldeles uden virkelig Grund peget på Brüssel, hvor andre Brødre af det fælles Liv drev et Bogtrykkeri; man har også tænkt på Köln og Klosteret Wydenbach i Kölns Nærhed. Både Lactants-Typen og Weigel-Typen har et D med bølgeformet Grundlinie. M i Weigel-Typen og N i Lactants-Typen vise et nært Slægtskab. H, L, R, T, V vise ligeledes karakteristiske Ligheder. Snell har gothiske Former for A og C i Stedet for Lactants-Typens halvromanske; dog finde vi et Sted i Sixtus IV.s Bulle en romansk Form for C, svarende til Michaelisbrødrenes.

De i Weigels Bog og i Sixtus IV.s Bulle anvendte Missaltyper vise det samme Snit som de, der anvendtes af Michaelisbrødrene og af Bogtrykkerne i Lübeck.

Endelig er der Dialogus-Typen, anvendt af Johan Snell 1483. Den er erklæret for at være af et afgjort hollandsk Snit, og det er også det første Indtryk, som man får af den. Når jeg i det følgende vil forsøge at påvise, at også den peger på Nordtyskland, så er jeg mig dette Forsøgs

1) 81. a. henvises til Godex dipl. Lubecensis. 1. Abth. IV. 598, VI. 379, 385, VIII. 738. - Brem. Urkundenbuch. III. 46, 363. - Hansische Geschichtsquellen. I. 170, VI. 45, Anm. 3. - Mecklenburg. Urkundenbuch IV. B. 342. XI. 572.

Dristighed bevidst, idet jeg har Nordens største bibliografiske Autoriteter imod mig; dog frembyder min Opfattelse en ikke ringe Sandsynlighed, når den sees i Sammenhæng med Bogens typografiske Genesis.

Klemming har påvist, at Snell trykte sin Udgave af Dialogus creaturarum efter et Exemplar af Gerard Leeu's Udgave, trykt i Gouda 1480. Leeu's Træsnit ere kopierede i en noget formindsket Målestok, kun vende Figurerne til den modsatte Side. Enkelte af Træsnittene i Leeu's Udgave ere større end de øvrige, de tilsvarende i Snell's Udgave udmærke sig ligeledes ved deres Størrelse. Snell kopierede det ham foreliggende Exemplar så troligt, at som en Følge af en Fejl i de to Registres Indhæftning foran i Snell's Exemplar af Leeu's Udgave ere Registrene i Snell's Udgave byttede om på den mest meningsløse Måde, idet Overskriften til det første Register ståer over det andet, hvilket er sat foran det første Register. Den sidste Dialog har i Snelis Udgave ligesom i Leeu's Nummeret 123 i Stedet for 122. Leeu's Bogtrykkermærke bag i Bogen har Snell taget til Mønster, han sætter det svenske Våben i Stedet for Byen Goudas og foretager lignende Modifikationer med det. Slutningsskriften hos Snell følger Leeu's temmelig nøje såvel med Hensyn til Udtrykkene som til Arrangementet under det store Bogtrykkermærke¹⁾.

Såvidt gik Snell i at kopiere sit Forbillede. Efter min Formodning er han gået et Skridt videre endnu: han har også villet efterligne Leeu's Typer.

Leeu trykte sin Udgave af Dialogus creaturarum med den for Holland så karakteristiske fede, gothiske Skrift, som man kalder Duitskriff²⁾; den er grov og massiv med mange Kanter og Spidser, der udgå fra det

1) Afbildet hos Klemming, Sveriges Bibliografi S. 7.

2) Beslægtet med Englændernes black letter.

fede Bogstavlegeme, og den viser tydeligt tilbage på de ældste xylograferede Bøger og de ældste Bibeltyper, som anvendtes i Mainz. Den varieredes af de gamle hollandske Bogtrykkere og Skriftstøbere indenfor visse Grændser, og Typer af dette karakteristiske Snit benyttedes endnu langt ind i forrige Århundrede i Holland.

Snell's Dialogus-Type¹⁾ er ikke fundet anvendt udenfor Sverig; den har det tilfælles med Duitskriften, at den er en fed, stor gothisk Skrift, i hvilken de små Bogstaverere kantede og vise mange karakteristiske Spidser. Derimod ere de store Bogstaver ingenlunde af det for Duitskriften almindelige Snit, og det er særlig for disses Vedkommende, at der kan blive Tale om udpræget Stil.

Jeg troer, at vi i Dialogus-Typen have en formindsket Missalskrift. De små Bogstaver ville da ganske naturlig konime til at ligne Duitskriftens, da denne for de små Bogstavers Vedkommende på en Måde kan opfattes som en Reduktion af Missalskriften eller rettero den gamle Mainzer Bibeltype. De store Bogstaver i Dialogus-Typen pege afgjort mere hen på den i Nordtyskland anvendte Missalskrift end på Duitskriften. En nojntig Saramenligning med de Missaltyper, som udgik fra Lucas Brandis' Skriftstøberi i Lübeck 1470, og med dem, som anvendtes hos Michaelisbrødrene, viser karakteristiske Ligheder soerlig ved Bogstaverne A, D, JM, X, P, S, U.

Snell har villet gjøre sin Udgave af Dialogus creaturarum til et Pragtværk ligesom Leeu's Udgave, og han har da støbt nye Typer til den, for også med Hensyn til Typernes Størrelse at komme sit Forbillede nær. Men just fordi han ikke var en Bogtrykker af den hollandske Skole, har han ikke frembragt en Variation af Duitskriften; han har holdt sig til et

1) Prøver findes hos Bruun, Anf. Skr. I. Tvl. 1 og hos Klemming, Anf. Skr. S. 7.

Snit, som han kjendte, nemlig Missalskriften; den formindskede han og fik derved en Skrift, som i Størrelse og Fedme kunde konkurrere med Leeu's Duitskrift, men som i Stil og Skjønhed afgjort står langt tilbage. Særlig uheldig har Snell været med Hensyn til at finde den rette Proportion mellem store og små Bogstaver; de store ere alt for store i Forhold til de små.

Efter denne Opfattelse vil altså Dialogus-Typen kunne pege i samme Retning som de øvrige Data, at vi må henhøre Joh. Snelis tidligere Virksolnhed som Bogtrykker til Nordtyskland.

Sixtus IV.s Bulle må utvivlsomt være trykt i Nordtyskland. Bogen er rettet mod den tyske Ordens Stormester og blev sandsynligvis foranstaltet udgivet af dennes Modstandere, det kirkelige Parti i Østersøprovindserne. Hvor skulde de vel henvende sig undtagen til en Bogtrykker i en af de betydeligere Byer ved Østersøen? Hvor Bogen er trykt, lader sig selvfølgelig ikke påvise; at det ikke var i Riga, er utvivlsomt, da denne By i disse År var i den tyske Ordens Magt.

I Året 1480 var der ved Østersøen kun to Bogtrykkerier, det ene i Lübeck, som blev drevet af Brødrene Lucas og Matthæus Brandis¹⁾, og det andet i Michaelisbrødrenes Kloster i Rostock. Jeg fremsætter det som en Formodning, hvad der synes mig at måtte blive Resultatet af de foreliggende Data, at Johan Snell var en Nordtysker, der i sin Læretid har været i Forbindelse med Michaelisbrødrene i Rostock, at han i en af de større Hansestæder ved Østersøens Kyst i Året 1480 trykte de to Bøger med Weigel-Typen, og at han i 1481 eller 1482 blev kaldt til Odense af Biskop Rønnov og Domkapitlet for at trykke Breviarium Otthoniense. I 1483 kom han til Stockholm, hvor han den 20de De-

cember fuldendte Trykningen af Dialogus creaturarum.

Angående hans senere Skjæbne vides intet positivt. Klemming udtaler den Formodning¹⁾, at han er død i Stockholm kort efter 1483. Hans Typer finde vi nemlig senere anvendte af Bogtrykkeren Poul Griis i Upsala, fra hvis Presse der fra 1510 til 1515 udgik en Del dels latinske dels svenske Bøger. Den første af disse, et Psalterium, tryktes af ham 1510 »in domo venerabilis patris domini doctoris Raualdi Archidiaconi«. Titelbladeter forsynet med Ærkebiskop Jacob Ulfsson's Våben. 1514 trykte han en svensk Oversættelse af Joh. Gerson's Ars moriendi, som foranstaltedes på Befaling af den samme Ærkebiskop. Poul Grüs synes at have været i Ærkebiskoppens Tjeneste, og hans Bogtrykkeriindrettedes i Ærkedegns Hus. Det ligger ikke fjærnt at formode, at Jacob Ulfsson, som var rkebiskopallerede har kjøbt Joh. Snell's Bogtrykkerinventareller i ethvert Tilfælde en Del deraf, nemlig Dialogus-Typen, som anvendes i alle Poul Grüs' Tryk, og Caorsin-Typen (eller måske kun et Assortiment af den), som vi finde anvendt i Psalteriet fra 1510. Han har vel tilsigtet at drive et Bogtrykkeri i Kirkens og Skolens Interesse, men har først efter mange Års Forløbfundet en Mand til at bestyre det, og Materialet var langt fra tilstrækkeligt til at udføre de større Arbejder, Missaler og Breviarier, som de svenske Domkapitler derfor lod udføre i Udlandet.

Klemmings Formodning kan være rigtig, at Snell er død i Stockholm; men hvad skulle vi da gjøre med den ovenfor omtalte lille Bog »Kompst van Keyser Frederyck te Trier«, som siges at være trykt med Caorsin-Typen? Den har været en Gåde for Bibliograferne. Campbell²⁾ henhører den til en ukjendt Bogtrykker i Byen Schiedam; Holtrop³⁾

1) Sveriges Bibliografi S. 90.

2) Annales de la Typographie Néerlandaise au XVe Siécle. No. 764.

3) Monuments typographiques des Pays-Bas. S. 115.

1) Barth. Ghotan kom næppe til Lübeck før 1484.

havde efter eget Sigende den samme Tanke, men mener dog, at der er større Sandsynlighed for, at den er trykt i Gouda.

Denne lille Bog på 10 Blade i 4to med 27 Linier på Siden fortæller i hollandske Vers om Kejser Frederiks Ankomst til Trier 1473. Der kjendes kun et Exemplar af den, indbundet sammen med en anden Bog: De Jeeste van Julius Cæsar. U. St. o. A. De synes, skjønt de ere trykte med forskellige Typer, at stamme fra samme By, Papiret er efter Holtrops Sigende aldeles det samme i begge, og de Træsnit, der anvendes i dem, stamme i Følge både Holtrops og Gonways Vidnesbyrd fra samme Kunstners Hånd. Holtrop er mest tilbøjelig til at henhøre „Jeeste van Cæsar" til Gouda, og han tænker særlig på Gotfred af Ghemens Trykkeri der. Denne Bog kan ikke være trykt før 1486, da Maximilian nævnes i den som romersk Kejser, og Holtrop henfører derfor »Kompst van Keyser Frederyck« til Tiden efter 1486.

Holtrop giver i sit anførte Værk Pl. 119 c et Facsimile af Bogens sidste Side. Det er ganske vist, at Typen i en ganske påfaldende Grad minder om Caorsin- Typen, hvad først Conway har gjort opmærksom på. Om det er den samme Type, om Dimensionerne stemme nøjagtigt, lader sig kun påvise med Originalen i Hånden. Nogen Afgjørelse af dette Spørgsmål kan foreløbig ikke gives, og det er derfor for tidligt at bygge noget på denne Lighed. Med Gonway's mislykkede Hypotese i Tanken kunde man være tilbøjelig til at vende Forholdet om og sige: Snell døde ikke i Stockholm, han skilte sig af med de grimme Dialogus-Typer, som han måske selv så vare mislykkede, ligeledes solgte han et Assortiment af Gaorsin-Typen, men selv drog han videre afsted som en ægte farende Svend, han endte i Gouda og gav Gotfred af Ghemen

Lyst til at forsøge sin Lykke i Danmark, hvor Snell havde banet Vejen for den ædle Bogtrykkerkunst. De Typer, hvormed Gotfred af Ghemen 1486 trykte Opusculum quintupertitumgrammaticale, vise adskillige Mærker på Slægtskab med Snell's Weigel-Type. Skulde Snell have udøvet Indflydelse på den unge Gotfreds Udvikling som Skriftstøber og Typograf?

Det er mig ganske klart, at disse Undersøgelser om Johan Snell og hans Virksomhed ikke have bragt sikre Resultater udover de magre Fakta, som vare kjendte før. Men den her fremførte Formodning om hans Nationalitet synes mig at have Sandsynligheden for sig. Det typologiske Bevismateriale er såre vanskeligt (at behandle, der udkræves et skarpt Øje og stor Erfaring med gamle Tryk. Jeg vil derfor være den første til at minde om ikke at overvurdere de Resultater, som bygges på dette Materiale. Måtte vi kun ikke vente forgæves på positive Oplysninger fra Aktstykker og hidtil ukjendte Tryk, der kunne give os Løsningen på de mange Gåder, der knytte sig til Danmarks første Bogtrykker, og som ville kunne bekræfte, korrigere eller kuldaste de her fremsatte Formodninger om ham.

Johan Snell

(før 1476 – efter 1519) var en tysk bogtrykker fra Lübeck, som introducerede bogtrykkerkunsten i Danmark og Sverige og trykte de første kendte bogværker i Norden.

Liv og gerning

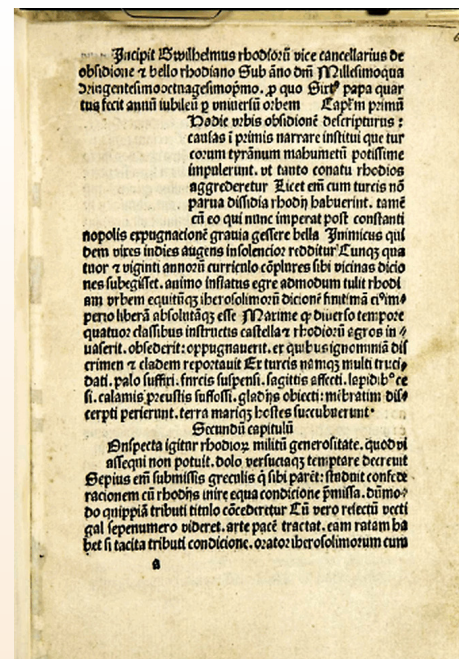
Han er sandsynligvis født i Hannover. Han formodes at have lært bogtrykkerhåndværket hos Michaelis-brødrene i Rostock og har muligvis også studeret ved universitetet i Rostock, idet en »Johannes Snelle de Emeke« blev immatrikuleret i 1481. I 1480 nedsatte han sig som selvstændig bogtrykker og bogbinder i Lübeck, hvor han omtales som »mester Johan bokedrucker« i skattelisterne for årene fra 1480 til 1519.

Ophold i Danmark

I 1482 blev han kaldt til Danmark af biskoppen i Odense Karl Rønnev for at trykke et stort breviar for Odense Stift, Breviarium Ottoniense. Desuden forestod Snell under opholdet i Danmark trykningen af Caorsins latinske beretning om Rhodos' belejring, med trykkested Odense og -år 1482. Bogen om Rhodos var kun på 28 sider, og Det kongelige Bibliotek betragter den som den første bog, der er trykt i Danmark.

Tilbage til Lübeck

Efter opholdet i Stockholm vendte han tilbage til Lübeck, idet man i stadsbiblioteket der har fundet dels en korrektur af »Dialogus« og 14 eksemplarer af det afladsbrev, han havde ladet trykke i Stockholm. Som følge af byens skatteregister må han have levet mindst til 1519.

Første side i Snells udgave af belejringen af Rhodos, trykt i 1482.